

- впливового чинника соціально-економічного розвитку країни;
- визначити шляхи взаємодії і партнерства державних органів, недержавних і громадських організацій, зокрема, Міністерства освіти, Міністерства соціальної політики, Міністерства у справах сім'ї та молоді, Конфедерації роботодавців України тощо;
- визначити статус педагогічного персоналу, що здійснює освіту дорослих;
- створити інформаційно-комунікаційний простір освіти дорослих із подальшим започаткуванням відповідних веб-сторінок, просвітницьких бюлетенів, реалізацією міжнародних освітніх програм та ін.

УДК 374.72

**Світлана Зінченко,
м. Київ**

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку суспільства освіта дорослих є невід'ємною складовою неперервної освіти. Відповідно головний суб'єкт у цій системі – доросла людина. Її основними характеристиками, на думку С. Змейова, є усвідомлення себе цілісною самостійною особистістю, володіння певним життєвим, професійним, соціальним досвідом. Крім цього, дорослі, які навчаються, мають різні рівні освіти, різноманітні потреби та інтереси. Цей ресурс є підґрунтям для побудови індивідуальної освітньої стратегії, результатом якої повинна стати внутрішня інновація, що сприяє досягненню особистісних і професійних цілей дорослої людини.

Таким чином, неперервна освіта виступає як основа усебічного розвитку особистості, поступального збагачення її творчого потенціалу. Неперервна освіта є інтеграційним елементом життєдіяльності особистості, умовою постійного розвитку індивідуального досвіду людини в процесі засвоєння досвіду соціального на усіх етапах життєвого шляху дорослої людини як активного суб'єкта праці, пізнання, спілкування. Це й зумовило тему статті. Тому мета статті – розкрити психологічну

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

спрямованість неперервної освіти, зокрема особливості навчання дорослих у системі неперервної освіти.

Поняття неперервної освіти виступає в якості найважливішого соціально-педагогічного принципу, що відображає сучасну тенденцію побудови освіти як цілісної системи, що спрямована на розвиток особистості і становить умову соціального прогресу. По суті, йдеться про новий погляд на освіту, про новий підхід до розуміння значення освіти в сучасному житті.

Як об'єкт практичної організації неперервна освіта вимагає побудови системи державних і громадських інститутів, що забезпечують можливість загальноосвітньої і професійної підготовки людини з урахуванням громадських потреб та її особистих запитів.

Особливості навчання дорослої людини відображено в працях П. Джарвіса, С. Змейова, Л. Лук'янової, М. Ноулза, Ф. Пеггелера, В. Пуцова, Р. Сміта, С. Хаджирдаєвої та ін.

Система неперервної освіти будується передусім у вигляді вертикальних (тимчасових) етапів і зв'язків між ними: дошкільного виховання, середньої загальної і професійної освіти, вищої освіти, підвищення професійної кваліфікації робітників і фахівців, розширення політичного і наукового рівня, загального культурного кругозору усіх соціально-демографічних груп населення [3].

Тому за своєю психологічною спрямованістю неперервна освіта є основою всебічного розвитку особистості, постійного збагачення її творчого потенціалу. При цьому центральною (інтеграційною) якістю особистості є її спрямованість. Спрямованість – це цілісна система установок, ціннісних орієнтації, інтересів особистості, її життєва позиція по відношенню до праці, до інших людей, до суспільства в цілому. У спрямованості інтегрується все різноманіття відносин особистості, починаючи від її ситуативних установок і закінчуючи життєвими цілями, планами, ідеалами. Спрямованість особистості – це ядро її “Я”, в якому виражається прагнення людини до самореалізації, до зростання і розвитку в тій чи іншій сфері життєдіяльності. Прагнення особистості до самореалізації не тільки в суспільній і трудовій діяльності, але і в житті взагалі знаходить своє віддзеркалення і в структурі самосвідомості людини. Уявлення людини про себе є уявленням про власне “Я” по відношенню до інших людей, особливо по відношенню до референтних для неї

груп. Уявлення особистості про своє “Я” будується у вигляді певного “Я-образу”. Структура “Я-образу” включає: ретроспективне “Я”, тобто уявлення людини про себе у минулому; актуальне “Я”, тобто уявлення про себе в сьогоденні; ідеальне “Я”, тобто уявлення про себе в майбутньому, створення власного ідеального образу [6].

Відповідно всебічний розвиток особистості здійснюється впродовж усього життя людини і складається з розумового, фізичного, морального, трудового та естетичного виховання і розвитку. Моральне виховання – це прищеплення людині позитивних якостей особистості, зумовлених знаннями норм поведінки, тобто здійснення духовного розвитку. Трудове виховання готує людину до вибору професії, праці і життя, тобто здійснюється розвиток фізичних навичок і інтересу до професійної діяльності. Естетичне виховання – це виховання засобами прекрасного у природі, мистецтві, в оточуючій дійсності, де здійснюється розвиток почуттів і культурних потреб. Фізичне виховання спрямоване на зміцнення здоров'я, вдосконалення фізичного розвитку, забезпечення підготовки до праці і життя, тобто здійснення фізичного розвитку.

Як бачимо, складові частини всебічного виховання тісно пов'язані з розвитком. Взаємозв'язок виховання і розвитку має місце в усіх вікових періодах життя людини. Всебічний розвиток особистості здійснюється і в дорослому стані в періоди зрілості у процесі пізнання, праці і спілкування.

До початку зрілості (розумової, трудової, громадянської) людина проходить досить довгий шлях онтогенетичного (індивідуального) розвитку, який не завершується з переходом її до дорослості. Початок зрілості як суб'єкта пізнання, праці і спілкування не співпадає у часі. Так, може бути сформований інтелект і спостерігається громадянська інфантильність. Тобто розумна людина, але безвідповідальна. Саме тому організація навчання дорослих на науковій основі базується на знаннях особливостей розумової діяльності людини на різних вікових етапах. Відомо, що коли мова йде про навчання та виховання дітей, то не виникає сумніву, що потрібно враховувати вікові особливості розвитку інтелекту. Коли ж це стосується дорослої людини, то довгий час вважалося, що її розвиток вже закінчився, а тому нічого враховувати не потрібно. Така думка панувала до виникнення акмеології, нової галузі психологічної науки, нової міждисциплінарної галузі знань у системі наук про людину, коли

ще не існувало педагогічної психології дорослих. За визначенням О. Бодальова, акмеологія виникла на межі природничих, суспільних та гуманітарних дисциплін і вивчає “феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на ступені її зрілості і особливо при досягненні нею найбільш високого рівня у цьому розвитку” [1, с. 73]. Саме психологія дорослих і стала основою нової науки акмеології.

Психологія дорослих обґрунтовує психологічні закономірності навчання на етапі зрілості, тобто відбір організаційних форм навчання, методів і прийомів, індивідуальних і групових варіантів роботи з дорослими. Актуальність проблеми перекваліфікації кадрів потребує сьогодні розробки ряду питань, а саме: визначення психологічних основ засвоєння знань дорослими у специфічних умовах діяльності; формування у них умінь; оновлення знань; перебудова позиції особистості, її спрямованості та орієнтації.

Психологія дорослих тісно поєднана з освітою дорослих як комплексом процесів формального і неформального навчання, за допомогою якого дорослі поєднують навчальну діяльність з практичною участю у виробничій, соціальній, сімейно-побутовій сферах громадського життя, розвивають свої здібності, збагачують знання, уміння, навички і особисті якості.

Тому комплекс проблем, пов'язаних з функціонуванням освіти дорослих, має свою специфіку, зумовлену особливостями контингенту тих, хто навчається, а також своєрідністю завдань.

Зростаюча значущість освіти дорослих – загально визнаний факт. У світі немає країни, яка не була б тією чи іншою мірою зобов'язана їй своїм технологічним, соціально-економічним, культурним прогресом. Так само як і немає країни, яка б не пов'язувала своє майбутнє з її подальшим розвитком [2].

Включаючись в ту чи іншу форму навчальної діяльності, доросла людина тим самим бере на себе і певну соціально-психологічну роль, роль учня. Проте за своєю сутністю вона далеко не ідентична тій ролі, яку виконує школяр. Навчання для дорослого – важлива, проте допоміжна діяльність по відношенню до його основної, суспільно-трудової, діяльності.

А це докорінно змінює відношення дорослого до процесу навчання, який визначається ширшою системою соціальних відношень і його включеністю в трудову діяльність. Саме крізь призму свого громадського, трудового, особистого життя дорослий оцінює значущість свого навчання.

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

У зв'язку з цим еволюція професій і спеціальностей, сутність реальних життєвих проблем і ситуацій сприяють необхідності придбання дорослими комплексу ключових компетенцій, суть яких відображена в документах Ради Європи. Це:

1. Політичні і соціальні компетенції, пов'язані із здатністю брати на себе відповідальність, участь в спільному ухваленні рішень, участь у функціонуванні і розвитку демократичних інститутів.

2. Компетенції, що стосуються життя у багатокультурному суспільстві. Освіта повинна сприяти формуванню поваги один до одного, здатності жити з людьми різних культур, мов і релігій.

3. Компетенції, що визначають володіння усним і письмовим спілкуванням.

4. Компетенції, пов'язані з виникненням інформаційного суспільства. Це, в першу чергу, володіння новими технологіями.

5. Компетенції, що реалізують здатність і бажання вчитися усе життя, безперервно удосконалюватися в професійному плані, а також в особистому і громадському житті.

У цьому контексті чинниками, які впливають на відношення дорослих до освіти є: специфіка мотивації навчальної діяльності дорослих, характер позиції дорослого в навчанні, вплив практичного досвіду дорослих на засвоєння знань [4].

1. Мотивація. Ціннісне відношення дорослого до освіти залежить передусім від його життєвої позиції, і зокрема від його позиції по відношенню до своєї професійної діяльності. Так інтенсивність потреби дорослого в підвищенні свого професійного зростання, широта його інтересів і запитів по відношенню до інформації мають тісну кореляцію з такими чинниками, як можливість реалізації своїх творчих сил у практичній діяльності. Обмеження творчих можливостей особистості чи відсутність позитивного психологічного клімату в колективі негативно позначаються на загальній задоволеності працею, знижують її прагнення до професійного зростання і, отже, зацікавленості дорослого в подальшій освіті.

Саме міра залученості особистості в діяльність, і передусім професійну, відіграє вирішальну роль у формуванні сенсу освіти дорослої людини. Лише у тій мірі, в якій доросла людина дістає можливість реалізувати себе в системі соціально-трудових стосунків, які визначають її статус, формується потреба у все більш високих професійних досягненнях і в розвитку здібностей

особистості, що визначають успішність діяльності.

2. Позиція дорослого в навчанні. Загальна позиція дорослої людини як активного суб'єкта суспільно-трудової діяльності знаходить свій прояв і в її відношенні до навчання. Прагнення особистості до самостійного і відповідального ухвалення рішень, до цілеспрямованої організації навчальної діяльності надає процесу навчання дорослих сутності самоосвітньої діяльності.

Інституціональні форми навчання дорослих (курси підвищення кваліфікації, лекторії і семінари, народні університети) виступають для дорослого як форми, які, разом із засобами масової інформації, сприяють його самоосвіті.

Самостійність дорослого сприяє вільному вибору змісту, організаційних форм, термінів навчання. Уніфікація та примусовість навчання протипоказані для дорослих учнів: не маючи вільного вибору, особистість знімає з себе внутрішню відповідальність за продуктивність свого навчання.

3. Досвід. Наявність життєвого і виробничого досвіду, який більшою чи меншою мірою мають дорослі що навчаються, є одним з основних чинників, що визначають особливості засвоєння нових знань. У численних дослідженнях, присвячених проблемам освіти дорослих, встановлено, що життєвий досвід дорослих позитивно впливає на якість знань, що засвоюються, підвищує оцінку їх значущості. В той же час в дослідженнях відзначався і той факт, що вплив життєвого досвіду на навчання дорослих досить суперечливий, оскільки у дорослих нерідко виникають психологічні бар'єри у засвоєнні теоретичного матеріалу.

У досвіді навчання дорослих простежується ще одна характерна тенденція – зацікавленість організацією різноманітних форм спільної навчальної діяльності, що ґрунтується на взаємодії, комунікації дорослих. Такі форми навчання як аналіз ситуацій, групові дискусії, ділові ігри і т. ін. сприяють активній участі дорослих в колективному обговоренні проблем, в спільній діяльності з напрацювання рішень, в спільному аналізі результатів. Спільна діяльність дорослих дозволяє їм не лише обмінюватися наявною у них інформацією, але й оцінювати власні сильні чи слабкі сторони. Відношення рефлексії людини до власного досвіду та його усвідомлення і переоцінка є необхідною умовою розвитку цього досвіду [3].

Адже під час передачі досвіду, який отримали інші люди, відбувається його своєрідна психологічна “розгортка”, яку здійснює комунікатор по відношенню до рецепієнта. Щоб

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

включити рецепієнта в контекст повідомлення, комунікатор повинен перш за все активізувати його запити й очікування, викликати у нього потребу у вирішенні поставленої проблеми, привернути до неї увагу [7].

Тому у різних формах освіти дорослих використовується проблемне навчання, що забезпечує зацікавленість тих, хто навчається, змістом навчального матеріалу і сприяє практичному його використанню. Проблемні ситуації, що використовуються у різних формах освіти дорослих, розрізняються за спрямованістю результату рішення: за засвоєнням теоретичних знань чи професійної діяльності. Вирішення теоретичних проблем вимагає аналітичного мислення [5]. Практичні ситуації проблемного спрямування характеризуються великою кількістю вихідних змінних і факторів, що на них впливають. Відповідно вирішення практичних завдань вимагає аналізу конкретної ситуації та врахування одночасної дії багатьох факторів.

Тому навчання дорослих вимагає спеціального співставлення різних типів завдань і способів їх вирішення, що сприяє усвідомленню дорослою людиною їх специфіки.

Враховуючи вищезазначене, важливу роль в освіті дорослих відіграє самоосвіта. Численними дослідженнями встановлено, що ефективність і результативність процесу самоосвіти особистості суттєво залежать від рівня розвитку спеціальних особистісних якостей, від засвоєння знань, умінь здійснювати самоосвіту. Тому в педагогіці поставлені і вирішуються питання ефективності навчання, цілеспрямованого формування готовності до самовиховання і самоосвіти (Ю. Бабанський, А. Громцева, В. Ільїн, Н. Половнікова, Л. Рувинський, А. Усова, Т. Шамова та ін.).

Слід зазначити, що самоосвіта дорослих залежить від багатьох факторів, а саме: від досягнутого рівня освіти, ступеню оволодіння професією і професійною майстерністю, основами професіоналізму, прояву пізнавальних і професійних інтересів, єдності загальної і спеціальної освіти. Неперервна освіта включає спеціальну і загальну освіту. Спеціальна освіта спрямована на розв'язання прикладних завдань підвищення продуктивності праці, а загальна освіта дорослих, яка є досягненням цивілізованого суспільства, спрямована на вирішення завдань всебічного розвитку особистості, формування гармонійно розвинутої особистості, що відрізняється духовним багатством.

З огляду на це, слід враховувати, зокрема, необхідність

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

формування умінь особистості здійснювати самоконтроль результатів своєї діяльності. Тобто кожний перехід до вирішення завдань із “зони найближчого розвитку” обґрунтовується вирішенням “поточних” завдань освіти, тобто фактичним рівнем сформованості відповідних властивостей особистості. Якщо в педагогічному процесі здійснюється цілеспрямований розвиток потреби особистості у самоосвіті, то у неї зростають потреби у нових знаннях, у поліпшенні особистісних якостей, підвищується рівень сформованості знань з навчальних предметів, вмінь працювати з джерелами інформації, удосконалюються організаційно-управлінські вміння.

Отже, сфера освіти дорослих, завдяки своїй гнучкості, оперативності є тією сферою освітньої практики, яка сприяє вирішенню соціально-економічних, технологічних і культурних проблем суспільства в умовах дефіциту засобів, часу і кадрів. Тому нові соціально-економічні і духовні умови розвитку суспільства вимагають розширення і поглиблення сфери освітніх послуг, що надаються дорослому населенню. Це вимагає подальших наукових досліджень щодо соціально-психологічних особливостей та технологій навчання дорослих.

Література

- 1 Бодалёв А. А. О предмете акмеологии / А. А. Бодалёв // Психологический журнал. – 1993. – Т. 14. – № 5. – С. 73.
- 2 Колосова Н. А. Образование взрослых – ключ к XXI веку / Н. А. Колосова [Электронный ресурс]. – Режим доступа 17.03.2010: <http://pi.sfedu.ru/university/publish/pednauka/2003_1/03kolosova.htm> – Загол. з екрану. – Мова рос.
- 3 Кулюткин Ю. Н. Психологические проблемы образования взрослых / Ю. Н. Кулюткин [Электронный ресурс]. – Режим доступа 03.04.2010: <<http://www.voppsy.ru/issues/1989/892/892005.htm>> – Загол. з екрану. – Мова рос.
- 4 Кулюткин Ю. Н. Психология обучения взрослых / Ю. Н. Кулюткин. – М., 1985. – 128 с.
- 5 Никитина Н. Н., Кислинская Н. В. Введение в педагогическую деятельность: Теория и практика: учеб. пособ. для студ. высш. учебн. заведений / Н. Н. Никитина, Н. В. Кислинская. – 2-е изд. испр. – М.: Академия, 2006. – 224 с.
- 6 Психологические проблемы подбора, подготовки и оценки педагогической деятельности инструкторов производственного обучения [Электронный ресурс]. – Режим доступа 07.01.2010: <http://www.nauka-shop.com/mod/shop/productID/27561/>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

Сухобская Г. С. Психологические аспекты проблемного обучения и развитие познавательной активности взрослых учащихся / Г. С. Сухобская [Электронный ресурс]. – Режим доступа 22.11.2009: <<http://www.voppsy.ru/issues/1984/845/845045.htm>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

Светлана Зинченко

**Особенности обучения взрослых
в системе непрерывного образования**

Аннотация. В статье автор рассматривает особенности обучения взрослых в системе непрерывного образования. Акцентирует внимание на психологической направленности непрерывного образования, психологических закономерностях обучения взрослых, анализирует образование взрослых как неотъемлемую составляющую непрерывного образования, факторы, которые влияют на отношение взрослых к образованию. Также раскрывает формы совместной учебной деятельности и роль самообразования в образовании взрослых.

Ключевые слова: обучение взрослых, непрерывное образование, образование взрослых, психологическая направленность, психологические закономерности.

Svetlana Zinchenko

**Features of training of adults
In system of continuous education**

Summary. In article the author examines features of training of adults in system of continuous education. Accents attention to a psychological orientation of continuous education, psychological laws of training of adults, analyzes education of adults as integral making continuous educations, factors which influence the attitude of adults to education. Also opens forms of joint educational activity and a role of self-education in education of adults.

Key words: training of adults, continuous education, education of adults, a psychological orientation, psychological laws.

УДК 37.036.:371.134:687

**Наталя
м. Київ**

Котляревська,

**ПЕРЕДУМОВИ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ СФЕРИ ПОСЛУГ**

Одним із провідних факторів успішності особистості в різних сферах діяльності є здатність до творчості, що забезпечує